

Figuur 1. Verspreidingsgebieden van de populaties van de Grauwe Gans in Europa en Westelijk Azië volgens D.A. Scott & P.M. Rose. In Midden-Europa zijn de vormen *anser* en *rubrirostris* niet afzonderlijk in kaart gebracht.

Deel 2.

De oostelijke Grauwe Gans *Anser anser rubrirostris*

Leo M. J. van den Bergh

Inleiding

Van de Grauwe Gans *Anser anser* komen in Europa twee, mogelijk drie, geografische vormen voor. De nominaatvorm *Anser anser anser* broedt in Fenno-Scandinavië, de Baltische staten, een groot deel van Midden-Europa en verspreid in West Europa, terwijl er min of meer geïsoleerde populaties van deze vorm voorkomen in het Verenigd Koninkrijk, Ierland en IJsland. Deze populaties zouden, tezamen met die van het kustgebied van Noorwegen, echter geheel of gedeeltelijk worden gevormd door een bijzonder geograafisch ras: *Anser anser sylvestris* (Cramp et al 1977).

De overwinteringsgebieden van de vorm *anser* liggen in het algemeen ten zuiden en ten zuidwesten van de broedarealen en reiken tot in Zuid-Europa en Noord-Afrika, maar sedert een aantal jaren blijven steeds grotere aantallen aanzienlijk noordelijker overwinteren, vooral in West-Europa. Ten oosten van het verspreidingsgebied van *Anser anser anser* komt de vorm *Anser anser rubrirostris* voor, die we in dit artikel voor het voetlicht halen.

Verspreiding en aantallen

Hoewel Grauwe Ganzen grote, opvallende vogels zijn die bovendien in vrijwel alle landen waar zij voorkomen intensief worden bejaagd, is er over de juiste begrenzing van de verspreidingsgebieden van de vormen *anser* en *rubrirostris* in Midden-Europa merkwaardigerwijs maar weinig bekend. In het boek 'Die Brutvögel Mitteleuropas', uitgegeven in 1996, negeerden Bauer en Berthold de geografische vormen van de Grauwe Gans volko-

De oostelijke Grauwe Gans valt op door het lichte verenkleed en de rozerode snavelkleur.

men, terwijl Scott & Rose in hetzelfde jaar het broedgebied van *rubrirostris* als volgt omschreven: 'from the Urals, southeast Europe, the Pannonic Region and Turkey east across Asia'. Volgens Madsen et al (1999) behoren de Midden-Europese Grauwe Ganzen tot de vorm *rubrirostris* en komen daar tevens intermediaire typen tussen *anser* en *rubrirostris* voor. Het Midden-Europese verspreidingsgebied zou met name het oostelijke deel van Oostenrijk, geheel Hongarije en het zuiden van Tsjechië en Slowakije omvatten, maar uit de bronvermelding (onder andere Glutz von Blotzheim & Bauer 1968, Rutschke 1987) blijkt dat deze informatie is gebaseerd op aannames en niet steunt op recent veldonderzoek.

De oostelijke vorm *rubrirostris* broedt, voor zover mij bekend, althans tegenwoordig, niet in substantiële aantallen in het westen van het Pannonische gebied en evenmin is het ons gelukt om deze vogels vast te stellen in Moravië, hoewel deze Tsjechische regio sedert 1994 zesmaal bezocht werd. Alle in die streken waargenomen Grauwe Ganzen behoorden tot de nominaatvorm *anser*. Ook van de aanwezigheid van een grotere of kleinere eenduidig intermediaire populatie is ons nimmer iets gebleken.

De ganzen van het Neusiedlerseegebied vormen in feite één populatiegroep met de broedvogels van Zuidoost-Tsjechië en het zuidwesten van Slowakije. Deze populatie staat op zijn beurt weer in nauwe relatie tot

die van Polen en de Baltische Staten. Het betreft hier vermoedelijk uitsluitend vogels van de vorm *Anser anser anser*.

Ook de in de moerasgebieden in het Hongaarse Transdanubië broedende Grauwe Ganzen behoren overwegend tot de nominaatvorm. De Hongaarse broedpopulatie is in de recente tijd sterk in omvang toegenomen. In het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw waren er 670 tot 700 paren, rond de laatste eeuwwisseling was het aantal toegenomen tot enkele duizenden. Het is niet onwaarschijnlijk dat de oorspronkelijke populatie in deze regio inderdaad uit vogels van de vorm *rubrirostris* bestond, maar het is mogelijk dat die min of meer zijn opgegaan in de snel groeiende groep ganzen van de nominaatvorm. Ook is het mogelijk dat ze nog altijd náást deze groep bestaan als restpopulatie.

In de herfst van 2000 troffen wij zowel in het Donaual van zuidelijk Hongarije als in het Kopacki Rit in Kroatië merendeels oostelijke Grauwe Ganzen aan, maar het is onduidelijk of dit plaatselijke broedvogels waren danwel pleisterende doortrekkers uit andere delen van Centraal- of Oost-Europa. Uit eigen waarnemingen blijkt, dat er in het Pannonische gebied in de herfst van 2001 ten minste 4300 vogels van de vorm *rubrirostris* waren, tegen ruim 27.600 *Anser anser anser*.

Op basis van deze gegevens lijkt het onwaarschijnlijk dat de Midden-Europese populatie van *rubrirostris* de tienduizend

exemplaren zal overschrijden. Madsen et al (1999) geven in het geheel geen populatieschatting voor Midden-Europa en beschouwen in eerste instantie alle Grauwe Ganzen in deze regio als behorend tot de nominaatvorm *anser*, terwijl elders in hun tekst wordt gesteld dat de Midden-Europese ganzen juist tot *rubrirostris* behoren. Het moge duidelijk zijn dat we met dit soort informatie weinig verder komen.

Meer naar het oosten worden de Zwarte Zee-populatie op 85.000 vogels en de Kaspische Zee-populatie op meer dan 100.000 ganzen geschat, zodat we in het West-Palearctische gebied met een kleine 200.000 ganzen van de vorm *rubrirostris* kunnen rekenen. Deze ondersoort komt echter ook oostelijker in Azië voor en het lijkt dan ook geen twijfel dat de totale wereldpopulatie van de *rubrirostris* aanzienlijk groter is, hoewel de Aziatische populatie onder zware druk staat en gedurende de recente tijd sterk in omvang is afgenomen.

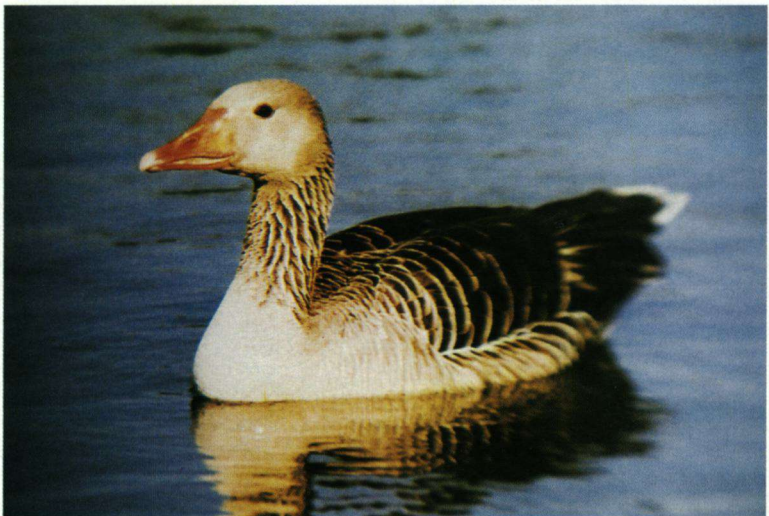
Herkennen

De oostelijke Grauwe Gans bezit enkele kenmerken waardoor deze vogel gemakkelijk van de westelijke nominaatvorm *anser* is te onderscheiden. In de eerste plaats is er de afwijkende snavelkleur die bij deze ganzen, zoals de wetenschappelijke naam *rubrirostris* reeds aanduidt, rozerood in plaats van oranjegeel getint is. Maar dit is niet het enige verschilpunt, want ook het

verenkleed van *rubrirostris* wijkt af van dat van zijn westelijke tegenvoeter. Het gehele verenkleed is bij deze oostelijke ganzen namelijk aanzienlijk lichter getint en vooral de brede, witte veerranden op de bovenvleugeldekveren geven *rubrirostris* een aanblik die, van een afstand gezien, wel overeenkomst biedt met de Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus*.

Hoewel ganzen van de westelijke populaties van *rubrirostris* niet substantieel grotere lichaamsafmetingen hebben dan de nominaatvorm, ogen zij door het lichte verenkleed wél forser en robuuster. Er treden echter in het winterhalfjaar situaties op waarbij deze kenmerken minder goed tot hun recht komen. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer 's winters bij een groep ganzen van de nominaatvorm de bovenvleugels berijpt zijn en ook de snavel, vanwege het foerageren, in meer of mindere mate onder poedersneeuw of ijskristallen schuilgaan. Onder bepaalde omstandigheden kunnen zulke groepen dan de indruk wekken uit *rubrirostris*-ganzen te bestaan, zodat extra waakzaamheid bij de determinatie geboden is.

Houden oostelijke Grauwe Ganzen zich als solitair, paars- of groepsgewijze op bij vogels van de nominaatvorm dan valt doorgaans onmiddellijk, ook van enige afstand en zelfs met het ongewapende oog, in eerste instantie het lichte verenkleed op. Niet alleen volgroeide ganzen van het ras *rubrirostris* wijken overigens

Bij oostelijke Grauwe Ganzen komt soms een oranjegele kleur op de basale helft van de snavel voor.

Grauwe Ganzen zijn opvallende vogels die in vrijwel alle landen waarin zij voorkomen nog intensief worden bejaagd. Soms kruisen zij ook met andere soorten. In dit geval met een Canadese Gans.
Foto: Wim Smeets.

af van de nominaatvorm door een lichter kleed, ook de donsruikens zijn anders getint en vertonen een gebroken gele en lichtgrijze kleur, terwijl de jongen bij de westelijke vorm meer donker olijfgroen getint zijn.

Voorkomen in Nederland

In de recente uitgave 'Zeldzame vogels van Nederland' schetsen de auteurs Van den Berg & Bosman een incompleet beeld van het voorkomen van deze geografische vorm, waarbij zij waarnemingen uit de jaren vijftig, zestig en zeventig van de vorige eeuw in relatie brengen met zes *rubrirostris*-vogels die in 1956 in België werden geïntroduceerd. De realiteit is, dat er vanuit Het Zwin in de jaren zestig en zeventig tientallen meer of minder raszuivere oostelijke Grauwe Ganzen zijn

uitgezet op verschillende plaatsen in West-Nederland, waaruit aanvankelijk succesvolle broedpopulaties ontstonden die inderdaad verantwoordelijk geweest kunnen zijn voor waarnemingen van *rubrirostris* elders in de lage landen. Op verzoek van de toenmalige redactie van *Limosa* werd door mij in 1968 de waarneming van twee vermoedelijke *rubrirostris*-ganzen op 12 februari 1967 tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede gepubliceerd, hetgeen de toenmalige Commissie voor de Nederlandse Avifauna (CNA) in de gelegenheid stelde haar visie op deze ondersoort aan mijn observatie te verbinden.

Deze luidde als volgt: 'Er zijn reeds eerder veldwaarnemingen van de oostelijke vorm van de Grauwe Gans in Nederland in *Limosa* gepubliceerd. Laatstelijk betrof dit,

behalve het bovenstaande geval, een waarneming van vier exemplaren op 3 maart 1965 te Klundert. Ofschoon de gegeven beschrijvingen er wel op wijzen dat de determinaties juist zouden kunnen zijn, meent de CNA toch, bij afwezigheid van bewijsmateriaal, voorlopig van opname in de lijst van de Nederlandse avifauna te moeten afzien omdat de Midden- en Oost-Europese populaties van de Grauwe Gans de kenmerken van een zogenaamde mengpopulatie van de ondersoorten *anser* en *rubrirostris* vertonen en er in hun broedgebieden kleine, geheel of ten dele wilde populaties voorkomen die, wederom geheel of gedeeltelijk, door de mens tot stand gekomen zijn en waaraan vogels van onbekende herkomst hebben deelgenomen. Het Europese beeld van *Anser anser rubrirostris* is daardoor zeer gecompliceerd geworden'. Dat moge wellicht zo zijn, maar in mijn optiek zijn Grauwe Ganzen met ondubbelzinnig rozerode snavel en een opvallend licht verenkleed moeilijk anders te benoemen dan *Anser anser rubrirostris* en daaraan wordt in de reactie van de CNA ten onrechte voorbijgegaan.

Nadien werden er door mij sporadisch oostelijke Grauwe Ganzen in Nederland gesignaleerd, maar op 23 februari 1979 zag ik tien exemplaren in de Mauriksche en Ecksche Waarden langs de Nederrijn, merkwaardigerwijze wederom tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede. Niet veel later op diezelfde dag ontdekte ik

echter een groep van maar liefst 84 *rubrirostris*-ganzen in de Polder Blokhoven bij Schalkwijk-Houten (Utrecht), waarvan enkele exemplaren een zweem van een oranjegele tint aan de snavelbasis en rond de neusgaten vertoonden. Vervolgens werden op 24 februari 1979 zeventien oostelijke Grauwe Ganzen gezien in het Opijnense Veld en 22 van deze vogels bij Est-Ophemert in de Tielerwaard (Gelderland), waarbij ook weer enkele exemplaren een oranje 'bijmenging' in de snavelkleur te zien gaven. Ter controle bezocht ik die dag, vergezeld van J.F.N. van Leeuwen, W.H.A. Hekking en F.J. de Vries, wederom het stroomgebied van Nederrijn en Lek. Dit leverde een ongekend en nadien ook nimmer geëvenaard aantal *rubrirostris*-ganzen op, namelijk ten minste vijfenzeventig exemplaren tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede (Utrecht), 78 exemplaren tussen Wijk bij Duurstede en Culemborg (Utrecht/Gelderland) en 171 exemplaren tussen Culemborg en Schalkwijk (Utrecht). Opnieuw viel het op dat niet al die ganzen eenduidig als *rubrirostris* te determineren waren en dat een aantal vogels een meer of minder oranjegele tint in de rozerode snavelkleur vertoonde, maar voor wat betreft de kleur van het verenkleed niet afweek van de overige ganzen. De winter van 1978-1979 behoorde tot de koudste van de twintigste eeuw. De waarnemingen in het rivierengebied werden die winter gedaan na een dooi-inval, terwijl er zich in de regio grote

Een familie oostelijke Grauwe Ganzen in Hongarije. Ook de jonge vogels zijn lichter getint dan de kulkens van de nominaatvorm *Anser anser anser*.

aantallen Kolganzen, Taigarietganzen en Toendrarietganzen ophiielden. Daarbij werden ook enkele malen Siberische ondersoorten waargenomen. De mogelijkheid bestaat derhalve dat de in februari 1979 waargenomen *rubrirostris*-groepen afkomstig waren uit Midden- of Oost-Europa en niet noodzakelijkerwijze tot de in West-Nederland uitgezette populatie behoord hoeven te hebben. Hiervoor pleit ook dat er in latere jaren in deze streek nooit meer vergelijkbare groepen van deze ganzen zijn gezien. Dat het in februari 1979 inderdaad om doortrekkende groepen ging kan mogelijk ook worden afgeleid uit het feit, dat een controle van de regio op 28 februari 1979 alleen Grauwe Ganzen van de nominaatvorm *anser* opleverde!

Vanwege de situering van het broedareaal van *rubrirostris* ten opzichte van West-Europa ligt het niet voor de hand dat ons land frequent door deze vogels bezocht zal worden en indien dit wel het geval is zal het waarschijnlijk vooral broedvogels uit de meest westelijke delen van het areaal betreffen. Dit kan een verklaring zijn voor de aanwezigheid in de waargenomen groepen van ganzen met een meer of minder oranjegele tint in de rozerode snavelkleur. In hoeverre hierbij sprake is van een reële 'mengpopulatie' en niet van een logische ecologisch-geografische overgang tussen de beide vormen zou een punt van nader onderzoek behoren te zijn. We zullen bij de behandeling van de ondersoorten van de Taiga- en Toendrarietgans in een volgende aflevering van deze reeks artikelen nog op terug komen.

■ Leo M.J. van den Bergh, Alterra Research Instituut voor de Groene Ruimte, Postbus 47, 6700 AA Wageningen.

LITERATUUR:

- Bauer, H.G. & P. Berthold (1996): Die Brutvögel Mitteleuropas. Wiesbaden.
- Berg, A.B. van den & C.A.W. Bosman (1999-2001): Zeldzame vogels van Nederland, Haarlem/Utrecht.
- Bergh, L.M.J. van den (1968): Vermoedelijke waarneming van de Oosteuropese Grauwe Gans (*Anser anser rubrirostris*). *Limosa* 41 (1-2): 67.
- Cramp, Stanley (ed.) (1977): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, Volume 1, Oxford.
- Delacour, J. (1954): The waterfowl of the World, Volume 1, London.
- Faragó, S. (1995): Geese in Hungary 1986-1991, IWRB Publication 36, Slimbridge.
- Madge, S. & H. Burns (1988): Wildfowl, an identification guide to the ducks, geese and swans of the World, London.
- Madsen, J., G. Cracknell & A.D. Fox (eds.) (1999): Goose Populations of the Western Palearctic. Wetlands International Publication no.48, Wageningen/Ronde.
- Rutschek, E. (1987): Die Wildgänse Europas. Berlin.
- Rutschek, E. (1997): Wildgänse, Lebensweise, Schutz, Nutzung. Berlin.
- Scott, D. & P. M. Rose (1996): Atlas of Anatidae Populations in Africa and Western Eurasia, Wetlands International Publication no.41. Wageningen.

Summary

This paper describes the geographical variation within the Eurasian population of the Greylag Goose *Anser anser anser*, with special attention to the eastern race *Anser anser rubrirostris*. The watershed between western breeding populations, belonging to the nominate race *Anser anser anser* (or to a small extent to a North Atlantic type named *Anser anser sylvestris*) and the eastern breeding race *Anser anser rubrirostris* is located somewhere in Central Europe and according to several authors (c.f. Glutz von Blotzheim & Bauer, Rutschke, Madsen et al) there should be a broad belt with mixed populations of *anser* and *rubrirostris* within this region. However, dealing with personal observations in a large part of the Central European range, the real existence of such a 'mixed' population seems to be highly questionable, although definitely an unknown proportion of the regional stock seems to be characterized as 'intergrades' between the two geographical races. But in this matter intergrading has nothing to do with mixing but is nothing but a natural result of the geographical replacement from one subspecies to another. With respect to the race *rubrirostris* information is given about the characters on which field observers can recognize this race from the nominate *anser*, although it seems likely that *rubrirostris* is a very rare vagrant to Western Europe.